

Fatma apcıoğlu. Osmanlı Son Dönemi Din Eğitimi Tartışmaları ve Cumhuriyete Yansımaları (Örgün ve Yaygın Eğitim erevesinde). Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi 2018.

Fatma apcıođlu. Debates on Religious Education in the Late Ottoman Period and Reflections on the Republic (within the Framework of Formal and Non-Formal Education). Phd Thesis, Ankara University 2018.

EMRE ALTINTAŐ

Doktora Öđrencisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul/Türkiye.

Phd Student, Marmara University, Institute of Social Sciences, İstanbul/Türkiye.

edepياهو85@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5911-9378>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Arařtırma Makalesi / Research Article

Geliř Tarihi / Date Received: 22 Őubat / February 2019

Kabul Tarihi / Date Accepted: 10 Mayıs / May 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Mayıs / May 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Mayıs / May

Atıf / Citation: Altıntaő, Emre. "Fatma apcıoğlu. Osmanlı Son Dönemi Din Eğitimi Tartışmaları ve Cumhuriyete Yansımaları (Örgün ve Yaygın Eğitim erevesinde). Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi 2018". *edid: edebali islamiyat dergisi/ edebali islamic journal* 3/5 (Mayıs/May 2019): 111-115.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/edid> | <mailto:iifdergi@bilecik.edu.tr>

Copyright © Published by Bilecik Őeyh Edebalı Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Bilecik Őeyh Edebalı University, Faculty of Islamic Sciences, Bilecik, 11230 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Türkiye’de din eğitimi tarihine dair çalışmaların daha ziyade Tanzimat sonrası dönemde yoğunlaştığı görülmektedir. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçişi anlamlandırma açısından önemli bir birikim ortaya koyan bu çalışmaların ciddi bir eksiği, konuyu tasvir boyutunda ele alarak dönemler arasındaki bağlantıları göstermeye dönük verilerden mahrum olmalarıdır. Cumhuriyet döneminde din eğitiminin nasıl bir seyir izlediğini anlamak için öncelikle 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı eğitim sisteminde ortaya çıkmaya başlayan değişimi anlamak elzemdir. Bunun kadar gerekli bir husus da özellikle 2. Meşrutiyet döneminden Cumhuriyet’e intikal eden fikri arka plan ve yeni dönemde bu arka planın neye dönüştüğünü ortaya koymaktır. Fatma Çapcıoğlu’nun 2018’de bitirdiği doktora tezi, eksikliği hissedilen türde önemli bir çalışmadır ve Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçişte din eğitiminin ana meselelerinin yol aldığı ana izleği ortaya koymaktadır.

Çalışma, giriş, 5 bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Çalışmanın ana amacı Osmanlı’nın son dönemi olarak tanımlanan 2. Meşrutiyet’te tartışılan din eğitimi konularını ortaya koymak ve bunların Cumhuriyet döneminde özellikle 1940’lı yıllara kadar nasıl bir şekle büründüğünü açıklamaktır. Bu amaçla 5 ana tema belirlenmiştir. Çalışmanın temalar üzerinden yürümesi hem konunun takibini kolaylaştırmış, hem de nitel olma vasfını sağlayarak eseri klasik bir tarih yazımı formatından kurtararak onun problem merkezli ilerlemesine olanak vermiştir.

Belirlenen temalar şunlardır: Din eğitiminin amacı, gerekliliği, din eğitiminde yetki ve sorumluluk, din eğitimcisinin niteliği ve din eğitiminde yöntem. Konunun bu şekilde ele alınması bundan sonra yapılacak din eğitimi çalışmaları için önemli bir örneklik teşkil etmelidir. Zira günümüz din eğitimi tarihi çalışmaları, kronolojik bir tarih yazımı anlayışından problematik yönetime geçiş yapma ihtiyacındadır.

Eserde 2. Meşrutiyet dönemi din eğitimi tartışmaları dönemin süreli yayınlarından seçilen makaleler üzerinden tespit edilmiştir. Cumhuriyet dönemi içinse Meclis zabıtları ve öğretim programları işe koşulmuştur. Her tema ve temaların alt bölümleri kendi içinde bir zaman skalasına sahip olarak farklı başlangıç ve bitiş zamanlamasıyla ele alınsa da 1908-1940 aralığı çalışmada ana eksen olarak belirtilmektedir.

Birinci bölüm, din eğitiminin amacına dairdir(s.22-86). Alt tema olarak da din eğitiminin dini mi milli mi olacağı, din eğitiminde yetişecek insanın niteliğinin dindar mı vatansever mi olacağı, din-terakki ilişkisi tartışmaları ve bunların Cumhuriyet döneminde büründüğü tartışma formları işlenmiştir. Bu temalardan, günümüze kadar etkisi hissedilerek gelen dini-millî terbiye meselesi önemlidir. Çalışmada bu temanın ana hatları oldukça isabetli

şekilde tartışılmıştır. Günümüzde eğitimle ilgilenen bakanlığın isminin “milli” sıfatıyla başlaması Cumhuriyet dönemiyle birlikte konuya dair tercihin ne olduğunu açıkça ortaya koysa da özellikle 2. Meşrutiyet dönemindeki tartışmalarda iç içe bir dini-millî eğitim vurgusu vardır. Yazarın da tespit ettiği gibi daha sonra ayrışma yaşayan bu yapı, erken Cumhuriyet döneminde de henüz tam manasıyla birbirinden kopmamıştır. Ancak 1938 sonrasındaki durum dini olandan tamamen soyutlanmış pozitivist bir millî anlayıştır(s.41).

Birinci bölümdeki önemli bir tartışma alanı da, geleneksel olarak din eğitiminin dindar birey yetiştirme hedefine sahip olmasına rağmen 2. Meşrutiyet itibarıyla bu eğitimin amacına vatanseverlik vasfının eklenmesidir(s.44). Vatanseverlik gayesi medreseler için de bir hedef durumuna gelmiştir. Dönemin içinde bulunduğu koşullar dikkate alındığında ülkenin kurtulma çarelerinin eğitim yoluyla öğretilmesi ve yayılması önemli bir kazanım olarak görülmektedir, denilebilir. Bu arada Cumhuriyet döneminde yüksek sesle ifade edilen dinin vicdanlarda yaşaması gereken bir inanç olduğu fikri de yine bu dönemde filizlenmeye başlamıştır(s.47). Dinin ilerlemeye engel teşkil edip etmeyeceği tartışmaları da yine dönemin önemli fikri çalışmalarıdır. Bu tartışmalar, Cumhuriyet’le birlikte farklı formlarda sürmüştür. Özellikle yeni rejimin eğitime, toplum dönüştürücü bir ideal belirlemesi din eğitimi de etkilemiştir(s.66). Zira Cumhuriyet döneminde 1924’ten 1930’a doğru din öğretimi programlarında görünür düzeyde bir farklılaşma vardır. Başlangıçta daha geleneksel amaçlar yüklenen din eğitimi, 1930 sonrasında hurafe ve yanlış inançlarla mücadelenin vasıtası olarak görülmeye başlanmıştır. Aslında bu veriler, Cumhuriyet idaresinin din eğitimi kendi içinde serbest bırakmak yerine rejimin idealleri doğrultusunda kullandığının açık bir göstergesidir. Zaten yeni rejimin Diyanet ve din eğitimi meselesindeki tutumu genel olarak böyle olmuştur. Günümüzde dahi, din eğitimi ve Diyanet giderek daha sivil bir yapıya bürünmesi gerekirken devletin resmi söyleminin aracı vazifesini görmeye devam eder durumdadır ki bu mesele günümüz aydınları tarafından tartışılmayı beklemektedir.

İkinci bölüm (s.87-129) din eğitiminin gerekliliği üzerinedir. Burada eğitime özellikle 2. Meşrutiyet döneminde yüklenen ülke kurtarıcı vasıftan bahsedilmektedir. Tabii konu eğitim olunca din eğitimi de bundan ciddi anlamda etkilenmektedir. Dönemin İslamcı aydınları ülkenin kurtarılmasında din eğitiminin önemini ispatlamaya çalışırken daha önce Ziya Gökalp tarafından ortaya konulan “dinin inanç alanına çekilmesi” fikrine karşı çıkarlar ve farklı yönlerden dinin gerekliliğini ispata çalışırlar.(s.104) Millî eğitimin dini olanı içermeyen bir formu ise dönem tartışmalarında kabul görmez. Daha önce ifade edildiği gibi Cumhuriyetle birlikte dini ve millî

olanın iç içe olması durumu ortaya çıkmıştır. Tevhid-i Tedrisat sonrasında ise durum farklılaşmakta ve milli eğitimin dini boyutu giderek azalmaya başlamaktadır(s.122). Çok partili hayatla önemine daha fazla dikkat çekilmeye çalışılan din eğitimi, günümüzde bu alandaki tartışmaları nispeten aşmış durumdadır. Özellikle 1982 anayasasının zorunlu din dersi kavramını getirmesi esnasındaki geçmiş olumsuz tecrübelerle yapılan atıf, konuya dair önemli bir dönemeç olmuştur.

Üçüncü bölüm(s.130-194) din eğitiminde yetki ve sorumlulukla ilgilidir. Osmanlı eğitimindeki en önemli dönüşüm, geleneksel kurumlar olan medreseleri yöneten meşihatın mekteplerin yönetiminde yer almaması olmuştur. Batı tarzı okulların açılmasıyla eğitimde yönetim ve denetim alanında önemli bir farklılaşma ve ikilik doğmuştur ki bu ikilik Tevhid-i Tedrisat'ın en önemli gerekçesidir. Zaten 2. Meşrutiyetle birlikte; Tanzimat sonrası dönemin getirdiği eğitimde ikilik, önemli bir tartışma oluşturmaya başlamıştır(s.153-154).

2. Meşrutiyet'le birlikte devlet en önemli görev olarak eğitimi görmeye başlar(s.142). Ayrıca devletin eğitimi kendi uhdesinde önemli bir görev olarak görmeye başlaması Tanzimat'la gelen değişimin en önemli sonucudur. Bu, ülkemiz eğitim sistemindeki aşırı merkezîyetçi anlayışın ve hantal bürokrasinin ilk nüvesini teşkil etmektedir.

Cumhuriyet döneminde eğitimde yetkinin kimde olacağı daha önce açılan ilk Meclis'in encümenlerinin yetkisi tartışmasında bile belirmiştir. Bu tartışmada maarif ve şeriye encümenleri iki ayrı yapı olarak ortaya çıkmış, Cumhuriyet'le birlikte de bu encümenler iki ayrı bakanlıkla temsil edilmiştir. Yani eğitimde yetkinin büyük ölçüde maarife, Tevhid-i Tedrisat sonrasında ise tamamen maarife ait olduğu fikri uygulanmaya başlamıştır. Günümüzde özellikle 1950 senesinde Ahmed Hamdi Akseki'nin gündeme getirdiği gibi, özellikle Diyanet'in uhdesinde bir din eğitimi faaliyetinin imkânı tartışılması gereken bir konudur. Zira Diyanet'in Haseki eğitim merkezi ve diğer hizmet içi faaliyetlerle önemli bir eğitim tecrübesi bulunmaktadır.

Dördüncü bölüm (s.195-274) din eğitimi yapanların niteliğini ele almaktadır. Bu bölümde eğitimci olarak klasik hoca tipinden öğretmene geçişin barındırdığı zihniyet dönüşümü irdelenmiştir. Batı tarzı mekteplerin açılmasıyla yetiştirilmesi bir ihtiyaç haline gelen öğretmen, artık yeni bir meslek olarak neşet etmiştir(202-205). Burada belki de altı çizilmesi gereken husus hocadan öğretmene geçiştir(s.213). Zira hoca kavramı giderek daha olumsuz anlamlara sahip kılınırken öğretmen yeni bir öğretici tipini temsil etmekte ve oldukça olumlu imalara sahip olmaktadır. Bu husus günümüzde de etki devam eden bir durumdur. Günümüzde konu din eğitim olunca öğretici-

nin haiz olması gereken vasıflar, diğer alanlara göre oldukça düşük bir seviye eşiğiyle söz konusu edilmektedir ki bu tartışma kapasitesi konunun geçmişten gelen imajıyla ilgili olmalıdır. Öğretici meselesiyle ilgili önemli bir konu da ona duyulan ihtiyaçtır zira okullaşmanın artması öğretmen ihtiyacını görünür düzeyde ortaya çıkarmıştır. Bu meyanda öğretmenin hem sayısı hem niteliği tartışılmıştır ki (s.227) günümüzde de tartışılmaya devam etmektedir. Meseleye din dersi öğretmeni açısından bakılınca onun yetiştirilmesi için özel bir okulun açılmamış olması dikkat çekmektedir(s.236). Durum böyle olsa da din dersi öğretmenin özenle yetiştirilmesi gerektiği dönemin aydınları tarafından sürekli işlenmiş bir konudur (s.237-238). Tüm bu tartışmalar ideal bir öğretmende bulunması gereken özelliklerin tasvir edilmeye çalışılmasından ayrı düşünülemez ki durum böyle olmuş ve ideal öğretmen ve din dersi öğretmenine ait özellikler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Genel özellikleri betimlenmeye çalışılan öğretmen meselesi, günümüzde de farklı özelliklerin eklenip çıkarılmasıyla aynı minvalde tartışılan önemli bir konudur.

Beşinci bölüm(275-337) din eğitimden yönetime dairdir. Burada yöntem tartışmalarında 2. Meşrutiyet yine önemli bir eşik olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle usul-i cedid hareketinin ortaya çıkması bu tartışmalara farklı bir yön vermiştir. Yöntem tartışmalarında din öğretimi önemli bir alan olarak durmaktadır. Özellikle ezberciliğe yöneltilen eleştiriler dikkat çekicidir ve günümüzün yöntem tartışmalarındaki odak noktasını hatırlatmaktadır. Bu dönemde din öğretiminde bütüncül yaklaşım önerilmektedir ve ahlak öğretimi vurgulanmaktadır(s. 322-323). Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise medreselerin yöntem bağlamında tartışılmasında, bu kurumlarının zihniyet sıkıntısına sahip oldukları iddiası dikkat çekicidir(s.335). Günümüzde ise din öğretiminde yöntem tartışması güncel anlayışların devreye girmesiyle oldukça farklı bir noktaya doğru evrilmiş durumdadır.

Eseri genel olarak değerlendirmek gerekirse bu çalışmanın literatüre birincil katkısı yönteminin özgünlüğü olmuştur. Din eğitimi tarihi çalışmalarında eksik olan dönemler arasındaki etkinin ortaya konulması burada başarılmış durumdadır. Ayrıca örneklem seçimi ve konunun tarihimizin en sancılı dönemlerini kapsamaması da önemlidir. Günümüzde tematik tarih yazımı öne çıkmakta ve bunun eksikliği din eğitimi çalışmalarında hissedilmektedir. Dolayısıyla bunu başarmış olan çalışmanın alana özgün katkılarından dolayı; konuyla ilgilenenlerin de daha rahat ulaşabilmesi için bir an önce kitap formatında basılması elzem gözükmektedir.